

ЎТМИШГА НАЗАР

2 МАХСУС СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ
СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР 2

LOOK TO THE PAST
SPECIAL ISSUE 2

ТОШКЕНТ-2023

Бош мухаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Муртазаева Рахбар Хамидовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Бош мухаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:

Джураева Нилуфар Далибаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон жаҳон тиллари университети

ТАҲРИРИЙ МАСЛАҲАТ КЕНГАШИ | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ | EDITORIAL BOARD

Сагдуллаев Анатолий Сагдуллаевич
тарих фанлари доктори,
профессор, академик,
Ўзбекистон Миллий университети

Бобожонова Дилором Бобожонова
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон жаҳон тиллари
университети

Юнусова Хуршида Эркиновна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Кебадзе Мадонна
тарих фанлари доктори,
Телави давлат университети

Аширов Адхам Азимбаевич
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Агзамова Гулчеҳра Азизовна
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Бурдиашвили Майя
тарих фанлари доктори,
Телави давлат университети

Кожакеева Ляззат Темировна
тарих фанлари доктори, доцент,
Хотин-қизлар давлат педагогика
университети

Ульжаева Шохистахон Мамажоновна
тарих фанлари доктори,
Тошкент кимё - технология институти

Дорошенко Татьяна Ивановна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Бабаджанова Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон давлат жаҳон
тиллари университети

Ширванова Тарана Амирага кызы
тарих фанлари номзоди, доцент,
Азербайджон давлат
иқтисодиёт университети

Гофоров Шокир Сафарович
тарих фанлари доктори, профессор
Самарқанд давлат университети

Эргашева Юлдуз Алимовна
Тарих фанлари доктори, профессор,
Қариш муҳандислик-иқтисодиёт
институти

Теймураз Ахалмосулишвили
тарих фанлари номзоди, профессор,
Телави давлат университети

Халикова Рахбар Эргашевна
тарих фанлари доктори, профессор,
Тошкент давлат техника университети

Ишанходжаева Замира Райимовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Эшов Боходир Жўраевич
тарих фанлари доктори, профессор
Қариш давлат университети

Махкамova Надира Рахмановна
тарих фанлари доктори, профессор,
Тошкент ахборот технологиялари
университети

Абдуллаева Яхшибека Атамуратовна
тарих фанлари доктори, доцент,
Нукус давлат педагогика институти

Мустафаева Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари доктори
Ўзбекистон Фанлар академияси

Ерметов Аваз Абдуллаевич
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Джоробекова Айнуэр Эшимбековна
тарих фанлари номзоди, профессор,
Қозоғистон дипломатия академияси

Рахмонкулова Зумрад Бойхуразовна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Расулов Абдуллажон Нуридиневич
тарих фанлари доктори, профессор
Наманган давлат университети

Ковалев Борис Николаевич
тарих фанлари доктори, профессор
Санкт-Петербург Тарих институти

Кобзева Ольга Петровна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Ауанасова Алима Мусировна
тарих фанлари доктори, профессор,
Қозоғистон давлат тарихи институти

Бегалинова Калимаш Капсамаровна
фалсафа фанлари доктори, профессор,
Қозоғистон Миллий университети

Хайдаров Муродилла Махмудалиевич
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Алнева Лале
тарих фанлари доктори,
Озарбайжон давлат университети

Санпова Камола Давляталиевна
тарих фанлари доктори, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Исмаилова Алмаз
тарих фанлари доктори,
Догистон мустақил университети

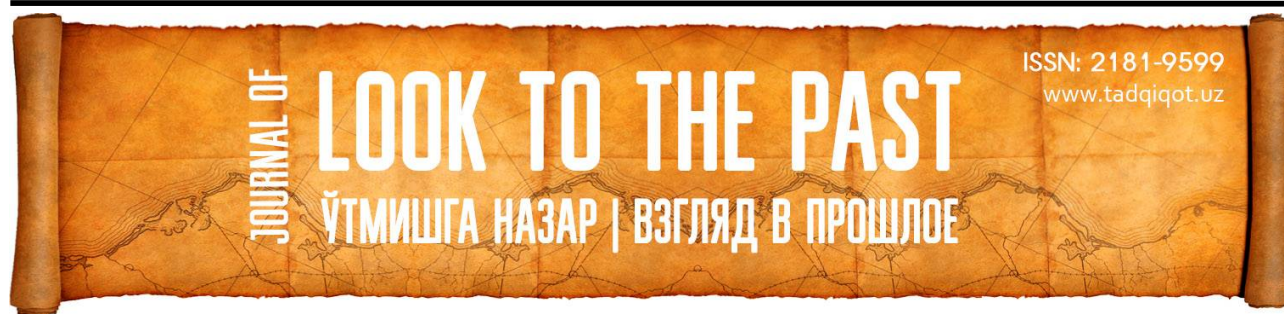
Иноятowa Диларам Маниглиевна
Тарих фанлари доктори (DSc)
Ўзбекистон Миллий университети

Одилов Абдор Анварович
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Толибоева Нодира Одилжоновна
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон
жаҳон тиллари университети

1. Шохистахон Мамажоновна Улжаева ЎРТА ОСИЁ ТАРИХИНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИГА ОИД БАЪЗИ МУЛОҲАЗАЛАР.....	5
2. Abduraxmon Abdumominovich Abduxalimov NAMANGAN VILOYATIDAGI QISHLOQ VRACHLIK PUNKTLARINING RIVOJLANISH BOSQICHLARI.....	11
3. Нурбек Аллабергенов ЎРТА ОСИЁНИНГ СУҒДИЙ ЁЗУВЛИ ТАНГАЛАР ТАРҚАЛГАН ТАРИХИЙ-ГЕОГРАФИК ВИЛОЯТЛАРИ ТЎҒРИСИДА.....	17
4. Рафикжон Сотволдиевич Атаханов XIX АСР ОХИРИ XX АСР БОШЛАРИДА ФАРҒОНА ВОДИЙСИ ҚОРАҚАЛПОҚЛАРИ ДЕҲҚОНЧИЛИК АНЪАНАЛАРИ.....	22
5. Ғулом Жуманазарович Ахмедов ЎРТА ОСИЁДА ИЛК ТЕМИР ВА АНТИК ДАВРДА КОНЧИЛИК.....	28
6. Акбар Давурбаевич Бабабеков ТУРИЗМ АНТРОПОЛОГИЯСИНИНГ ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ ЁНДАШУВЛАРИ ВА МУАММОНИНГ ЎРГАНИЛИШ ТАРИХШУНОСЛИГИ.....	34
7. Mexriniso Olimnazarovna Begalieva D.N.LOGOFET ASARLARIDA SUGʻORISH TIZIMIGA OID MAʼLUMOTLAR (Surxon vohasi misolida).....	40
8. Элбек Алишерович Ботиров ТУРКИСТОН АССР БОЖХОНА ТИЗИМИДА СОВЕТ ҲОКИМИЯТИНИНГ БОЖ-ТАРИФ СИЁСАТИ.....	45
9. Azad Xasanovich Vaisov MUSTAQILLIKNING ILK YILLARDA XORAZMDA IJTIMOY-EKOLOGIK VAZIYATNI SOGʻLOMLASHTIRISH MASALALARI.....	50
10. Расулжон Раҳимбаевич Дусчанов ЎЗБЕКИСТОН ССРНИНГ ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИДАН КЕЙИН ДАВЛАТ БЮДЖЕТИ ТАРИХИ.....	56
11. Муйсин Тура ўғли Дусалиев ҚЎҚОН ХОНЛИГИНИНГ ЎЗБЕК ХОНЛИКЛАРИ БИЛАН ЎЗАРО СИЁСИЙ АЛОҚАЛАРИ ТАРИХИ.....	63
12. Ойбек Ахмед ўғли Исаев ТЕРМИЗ ҲАЙВОНОТ БОҒИ ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИДАН КЕЙИНГИ ЙИЛЛАРИДА.....	72
13. Фарходжон Одилжонович Исматуллаев ТАЪЛИМ СОҲАСИДАГИ ХАЛҚАРО ҲАМКОРЛИКНИНГ РИВОЖЛАНИШИ.....	78
14. Elyorjon Zokir oʻgʻli Karimov XX ASR 60-YILLARI QASHQADARYO VILOYATI TARIXIGA BIR NAZAR.....	84
15. Гулмира Чориевна Каттаева ТИЛЛАБУЛОҚ ТАҚИНЧОҚЛАРИ ТУРЛАРИ.....	90
16. Фирюза Мухитдинова Абдурашидовна БЕРУНИЙНИНГ ИЖТИМОЙИЙ-СИЁСИЙ ҚАРАШЛАРИДА ХАЛҚ ФАРОВОНЛИГИ ВА ИНСОН ҚАДРИ МАСАЛАЛАРИ.....	96
17. Акмал Менглибоев СУРХОНДАРЁ ОКРУГИДА МИЛЛИЙ - ОЗОДЛИК ҲАРАКАТИНИНГ ИККИНЧИ БОСҚИЧИ ВА ТАРИХИЙ ТАҲЛИЛЛАР.....	106

18. Гулчехра Исмаиловна Мўминова УСТРУШОНАНИНГ ЎРТА АСРЛАРГА ОИД ХЎЖАЛИК ИДИШЛАРИ ХАҚИДА АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР.....	111
19. Ismoil Nematov O'ZBEKISTON SSR SOLIQ SIYOSATIGA OID HUJJATLAR TAHLILI (O'ZMA R-86 FOND ASOSIDA).....	117
20. Nurali Ollomurodov QISHLOQ XO'JALIGIDA ISH HAQI BILAN BOG'LIQ QARAMA-QARSHI JARAYONLARINING TAHLILI (XX asrning 50 yillari misolida).....	123
21. Шаходат Абдукаҳҳаровна Рузматова ПОДШО РОССИЯСИ ТОМОНИДАН ҚЎҚОН ХОНЛИГИНИНГ БОСИБ ОЛИНИШИ ВА УНИНГ ХОНЛИК АҲОЛИСИ ЭТНИК ЖАРАЁНИГА ТАЪСИРИ (1865-1876 йй.).....	127
22. Faxriddin Ro'ziboyev TURKISTON O'LKASI UCHUN ROSSIYA IMPERIYASI TOMONIDAN ISHLAB CHIQLGAN BA'ZI NORMATIV QOIDALAR.....	132
23. Shavkatjon To'lanboev FARG'ONA HUNARMANDCHILIGINING O'ZBEK MILLIY HUNARMANDCHILIGIDA TUTGAN AHAMIYATI.....	137
24. Тўлқин Худойкулов Дўстбобоевич ЎЗБЕКИСТОНДА ҲАРБИЙ ИШ ТАРИХИ.....	143
25. Шерзод Чориев АРХИВ ҲУЖЖАТЛАРИ ЎЗБЕКИСТОНДА ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ТАРИХИГА ОИД МАНБА СИФАТИДА (1924-1941 йй.).....	149
26. Fotima Nasirovna Shirinova HARAKATLAR STRATEGIYASIDAN TARAQQIYOT STRATEGIYASIGACHA.....	156
27. Shoiraxon Asqarovna Qambarova SOVET HUKUMATINING XX ASR BOSHLARIDA SAYLOV JARAYONLARINI TASHKILLASHDA OLIB BORGAN TARG'IBOT ISHLARI VA ULARNING NATIJALARI (ANDIJON VA QO'QON SHAHARLARI MISOLIDA).....	165
28. Murodjon Normamat o'g'li Qurbonov SURXON VOHASINING TARIXIY – GEOGRAFIYASI (SO'NGI O'RTA ASRLAR).....	169
29. Kamoliddin Eshboltayevich Qobilov SURXON VOHASI BEKLIKLARINING IQTISODIY HAYOTIDA SAVDO-SOTIQ MUNOSABATLARINING RIVOJLANISHI (DENOV BEKligi MISOLIDA).....	174
30. Аъзамжон Юсупов XIX АСР БИРИНЧИ ЯРМИДА ЎРТА ОСИЁНИНГ ҚЎШНИ ХУДУДЛАР БИЛАН ИҚТИСОДИЙ АЛОҚАЛАРИ (Қўқон шаҳри мисолида).....	179
31. Дилдора Журакуловна Юсупова ҒАРБII ЕВРОПА ОЛИМЛАРИНИНГ АРХИВШУНОСЛИК СОҲАСИДАГИ ОЛИБ БОРГАН ТАДҚИҚОТЛАРИ.....	184
32. Мансур Юсупов ЎЗБЕКИСТОН КИНОФОТОФОНО ҲУЖЖАТЛАР МИЛЛИЙ АРХИВИ ТАРИХИ.....	189
33. Гулжаҳон Шопулатовна Шайдуллаева ЎЗБЕКИСТОН ХУДУДИДАН ТОПИЛГАН ҚАДИМГИ ШАРҚ МАДАНИЯТЛАРИГА ОИД МАНБАЛАР.....	194
34. Саипова Камола Давляталиевна ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ ОБЗОР ИЗУЧЕНИЯ МИГРАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ: НА ПРИМЕРЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ МЕНЬШИНСТВ УЗБЕКИСТАНА.....	206

Элбек Алишерович Ботиров,
ЎзМУ катта ўқитувчиси
elbekalisherovich91@gmail.com

ТУРКИСТОН АССР БОЖХОНА ТИЗИМИДА СОВЕТ ҲОКИМИЯТИНИНГ БОЖ-ТАРИФ СИЁСАТИ

For citation: Elbek A. Botirov. CUSTOMS POLICY OF THE SOVIET AUTHORITY IN THE CUSTOMS SYSTEM OF THE TURKESTAN ASSR. Look to the past. 2023, Special issue 2, pp.

 <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10425759>

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақола 1917-1924 йилларда Туркистон АССР божхоналар тизимида Совет ҳокимиятининг бож-тариф сиёсати ва унинг тарихий жорий қилиш босқичлари кўриб чиқилади. РСФСР (кейинчалик СССР) нинг кўшни шарқ мамлакатлари билан иқтисодий, сиёсий ва савдо алоқаларининг фаоллашиши муносабати билан ташқи савдо товарларини чегарадан ўтказиш учун божхона расмийлаштируви жараёнини тартибга солиш ва бож-тариф масаласи муҳим аҳамиятга эга бўлди. Совет ҳукуматининг ўлкада юритган бож-тариф сиёсатининг ўта сиёсийлаштирилиши божхона тизими Ташқи ишлар ва молия халқ комиссарликлари билан боғлиқ ҳолда тахлили олиб борилди.

Калит сўзлар: РСФСР, СССР, молия, ташқи савдо, Туркистон АССР, божхона, бож-тариф, чегара, назорат пост, савдо, монополия, импорт-экспорт, контрабанда.

Элбек Алишерович Ботиров,
Старший преподаватель, НУУЗ
elbekalisherovich91@gmail.com

ТАМОЖЕННАЯ ПОЛИТИКА СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ В ТАМОЖЕННОЙ СИСТЕМЕ ТУРКЕСТАНСКОЙ АССР

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматривается таможенная политика советской власти в таможенной системе Туркестанской АССР в 1917-1924 годах и этапы ее исторической реализации. В связи с активизацией экономических, политических и торговых связей РСФСР (позже СССР) с соседними восточными странами, важным вопросом при перемещении внешнеторговых товаров через границу стал вопрос таможенного оформления и тарифный вопрос. Анализ крайней политизации таможенной политики Советского правительства в стране проводился в связи с таможенной системой Наркоматов иностранных дел и финансов.

Ключевые слова: РСФСР, СССР, финансы, внешняя торговля, Туркестанская АССР, таможня, таможенные тарифы, граница, контрольно-пропускной пункт, торговля, монополия, импорт-экспорт, контрабанда.

Elbek A. Botirov,
Senior Lecturer, NUUz
elbekalisherovich91@gmail.com

CUSTOMS POLICY OF THE SOVIET AUTHORITY IN THE CUSTOMS SYSTEM OF THE TURKESTAN ASSR

ABSTRACT

This article examines the customs policy of the Soviet government in the customs system of the Turkestan Autonomous Soviet Socialist Republic in 1917-1924 and the stages of its historical implementation. In connection with the intensification of economic, political and trade ties of the RSFSR (later the USSR) with neighboring eastern countries, the issue of customs clearance and tariff issues became an important issue when moving foreign trade goods across the border. An analysis of the extreme politicization of the customs policy of the Soviet government in the country was carried out in connection with the customs system of the People's Commissariat of Foreign Affairs and Finance.

Index Terms: RSFSR, USSR, finance, foreign trade, Turkestan Autonomous Soviet Socialist Republic, customs, customs tariffs, border, checkpoint, trade, monopoly, import-export, smuggling.

1. Долзарблиги:

Ўзбекистоннинг иқтисодий тарихига доир масалаларни бир қисми сифатида божхона муассасалари тарихи ва фаолиятини тадқиқ этиш муҳим аҳамият ҳисобланади. Туркистон АССРнинг ташкил этилиши иқтисодий ва маъмурий, жумладан, божхона соҳасида ҳам ўзгаришларга олиб келди. Совет ҳукумати Ўрта Осиё республикалари иқтисодиётини йирик совет иқтисодий тизимга бирлаштиришни мақсад қилган. Бунда социалистик иқтисодий сиёсатни амалга ошириш, жумладан, савдони марказлаштириш ва хўжалик фаолияти устидан давлат назоратини ўрнатишда божхона ва бож-тариф сиёсати муҳим аҳамият касб этган.

2. Методлар ва ўрганилганлик даражаси:

Мавзуни ёритишда тарихий тадқиқотлар олиб боришнинг тизимли, қиёсий ва муаммовий-хронологик таҳлил усулларидан фойдаланилган.

Мавзуга доир архив ҳужжатлари ҳамда замонавий тадқиқотчиларни РСФСРнинг Туркистон АССР божхона тизимида бож-тариф сиёсатини аҳамиятли масалаларини ўзларининг изланишларини таҳлил қилган ҳолда ёритиб берилган. Масалан, замонавий рус тадқиқотчилари Ю.Г.Кисловский, К.Н.Лодыженский, Ю.О.Петрова, О.М.Андреев, Н.М.Блинов, МДХ доирасида М.О.Абсеметов, А.И.Шалтыков, Г.А.Капекова, А.Ш.Ёров, С.И.Хошем-Ракаванди, М.Х.Махдиян кабилар божхона тарихи, унда мавжуд бож-тариф сиёсати, чегара ва ташқи савдо, маҳсулотлар айирбошлаш, импорт-экспорт масалалари бўйича қўплаб тадқиқот ишлари олиб борилган. Лекин бу тадқиқот ишларида Туркистон АССР божхона иши бўйича алоҳида мавзулашган тадқиқотлар етарлича эмас ёки собиқ иттифокнинг бир қисми сифатида умумий маълумотлар билан тавсифлаб кетилган.

3. Тадқиқот натижалари:

Биринчи Жаҳон урушидаги мағлубият, октябр тўнтарилиши воқеалари, хорижий давлатлар интервенцияси таъсирида совет ҳокимиятининг ташқи савдо алоқалари чекланиб қолди. Дастлабки йилларда РСФСР божхона сиёсати тарифлар асосида эмас, балки товарлар ҳаракати устидан қатъий давлат назоратини ўрнатиш тамойилида (тарихда бундай тизим рухсат берувчи-тақиқловчи сиёсат деб аталади-Э.Б) олиб борилди. Натижада 1916-1917 йилларда ташқи савдо ҳажми 20% бўлган бўлса, 1918-1919 йилларда 97% га камайиб кетди. Ташқи савдо айланмаси тартибсиз ва аҳамиятсиз бўлиб қолди. Туркистондаги сиёсий ва иқтисодий жараёнлар ҳам совет ҳокимиятига божхона ва бож-тариф тизимини тартибга солиш имконини бермади. Божхона тарифлари марказий ва маҳаллий ҳукумат органлари томонидан тасдиқланган қарор ва фармойишлар асосида ташкил қилинган. Туркистон АССР божхонаси РСФСР (кейинчалик СССР) ХКС, Молия халқ комиссарлиги ва Ташқи савдо халқ

комиссарлигида қошида фаолият олиб борган даврда марказ томонидан ишлаб чиқилган бож-тарифлари асосида иш юритган.

1917 йил 29 декабрдаги (янги календар бўйича 1918 йил 11 январь) РСФСР ХКСнинг “Товарларни импорт ва экспорт қилишга рухсат бериш тартиби тўғрисида”ги қарори қабул қилинди. Ушбу қарорда Иттифокдош республикалар божхона органларининг хизмат мажбуриятлари, товар-маҳсулотларни импорт-экспорт тартиби белгилаб берилди. Таъкидлаб ўтиш лозимки, ушбу қарор божхона бошқаруви ва бож-тарифларига оид ҳукумат даражасидаги биринчи ҳужжат эди. Ушбу қарор 1918 йил 1 январдан кучга кириб, унга кўра импорт ва экспорт учун илгари берилган барча ҳужжатлар бекор қилинди. Чегара ҳудудларидаги божхоналардан товарларни олиб ўтиш вақтинчалик Савдо-саноат халқ комиссарлиги Ташқи савдо бўлимининг ёзма рухсатномаси асосида амалга оширилиши белгилаб қўйилди. Божхоналар фаолияти мувофиқлаштирилиб, ойлик ва йиллик статистик ҳисоботлар марказга доимий равишда юборилиши мажбурий қилиб қўйилди [1].

Вақтинчалик божхона низоми қайта кўриб чиқилгунга қадар, Ташқи савдо халқ комиссарлиги билан тузилган шартномаларга мувофиқ божхоналар амалдаги меъёрий ҳужжатлар асосида фаолият олиб борди. Шунингдек, божхона тарифлари тартибга келгунига қадар Божхона муассасалари ҳар ойда Статистика бошқармаси томонидан ишлаб чиқилган импорт товарларининг нарх-наволари кўрсатилган қўлланмалар билан таъминлаб турилган. Масалан, 1 пуд унга 700-750 тийин, 1 фунт (фунт-оғирлик ўлчов бирлиги, рус минтақасида 1835 йилдан қўлланилган. 1фунт-1/40 пуд-0,4 кг—Э.Б) қуй гуштига 55-60 тийин, мол гўшти 45-50, чўчка гўштига 30-70 тийин, чорва ёғи 1 фунтга 180-190 тийин, қанд 160-170 тийин, гуруч крупаси 2000-2200 тийин, картошка 7-8 тийин, туз 4-8 тийин, майдланган кофе 35-40 тийин миқдорида белгиланган [2].

Архивда сақланган ҳужжатларга кўра, айрим товар-маҳсулотларни божхона орқали олиб кириш учун белгиланган лицензия ва акциз солиқ ставкалари ҳақидаги маълумотлар ҳам сақланиб қолган. Масалан, Тошкент шаҳар божхона инспекцияси бош инспектори К. Сердюкнинг 1918 йил 21 апрелдаги №4447 сонли буйруғида узун баргли чойлар учун лицензия ва акциз солиғи нархлари кўрсатилган. Қора ва кўк чойларни 4 тоифаси учун 8 рублдан 20 рублгача бож тўловлари белгиланган. Аммо, шуни таъкидлаб ўтиш лозимки, 1918 йилда ҳам чой товар маҳсулотларини олиб киришда 1916 йилда қабул қилинган акциз солиғи тўғрисидаги қонунга кўра бож ундирилган [3]. Кейинги даврларда ҳам, 1922-1923 йилларда вино, спирт, пиво, шакар, чой, гугурт, тамаки, нефть маҳсулотлари, туз ва бошқа кичик маҳсулотларга акциз солиғидан тушган даромад 1 399 526 рублни ташкил қилган бўлса, 1923-1924 йилларда 2 697 050 рублни ташкил қилган [4].

1918 йил 29 майда РСФСР ХКС “Божхона йиғимлари ва муассасалари тўғрисидаги” ва “Марказий ва маҳаллий Совет ҳокимият органларининг бож йиғиш ҳуқуқларини чегаралаш ва маҳаллий божхона муассасалари фаолиятини тартибга солиш тўғрисида”ги фармонлари кўрсатмаларига биноан, божхона солиқлари ва йиғимлар бўйича вазифалар Ташқи савдо халқ комиссарлиги ваколатига ўтказилди [5]. “Божхона йиғимлари ва муассасалар тўғрисидаги” қарорида асосан, божхона тўловлари ва йиғимлари давлат ғазнасига қирим қилиниши, чет элдан келаётган товарларни қабул қилиш, руйхатга олиш, йўловчилар юқларини текшириш, республика божхона органлари зиммасига юклатилди. Божхона тўловларини давлат ғазнасига қирим қилинишини назорат қилиш Молия халқ комиссарлигига топширилди. Шунингдек, маҳаллий ҳокимият, фуқоролик ва ҳарбий (чегара хизмати) органлари божхона назорат ишларида тўловларни тўлаш ва улардан озод қилиш ваколатига эга бўлмаган ҳамда уларнинг божхона иш фаолиятига аралашishi тақиқланган. Бу қоидалар кейинчалик 1918 йилда қабул қилинган РСФСР Конституциясига ҳам киритилди [6].

1919 йил 16 июлда “Ташқи савдо бўлими тўғрисида” Низом [7] қабул қилинган. Ушбу низомга кўра, Ташқи савдо бўлимига бож-тарифларни белгилашда хорижий мамлакатлар билан товар айирбошлашда уларнинг талаб ва таклифларини эътиборга олиш, шартнома ва ҳисоб-китоб ишларини Молия халқ комиссарлиги билан келишиш, савдо шартнома ва битимларини тузишда бевосита иштирок этиш вазифалари белгилаб берилди.

1920-йилларда РСФСР савдо алоқаларининг фаоллашиши муносабати билан ташқи савдо товарларини чегарадан ўтказиш учун божхона расмийлаштируви жараёнини тартибга солиш масаласи кескинлашди. 1920-йил 12-ноябрда “Импорт қилинган ва экспорт қилинадиган товарларни қабул қилиш, сақлаш, бериш тартиби тўғрисида” Халқ комиссарлар совети декрети қабул қилинди. Декретга муофик, импорт товарларни фақатгина чегарадаги божхона постлари орқали олиб ўтишга рухсат берилган. Божхона постида товар-маҳсулотларининг таркиби, оғирлик-ўлчов маълумотлари ва маҳсулотнинг ўзи ҳам экспертизадан ўтказилиб, товар-савдо ҳужжатлари қайд этилган ва текширилган.

Янги иқтисодий сиёсатга ўтиш, хусусий мулк ва савдога рухсат этилиши ва эркин маҳсулот айирбошлаш мамлакат иқтисодий ҳаёти жонланишига олиб келди ва ташқи савдода ҳам маълум ўзгаришлар содир бўлишига, хусусан, ташқи савдонинг бироз эркинлаштирилиши импорт ва экспорт савдо айланмасининг маҳсулот ўсишига сабаб бўлди. Бу эса, ўз навбатида, бож-тариф қонун-қоидаларини янгилаш талабларини келтириб чиқарди. Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқаришини ривожлантириш мақсадида мамлакатда ишлаб чиқарилмаган қишлоқ хўжалиги техникаларини, уруғ, ўғит ва зараркунандаларга қарши дорилар божсиз олиб киришга ҳамда энг муҳим ишлаб чиқариш тармоқларига таъсир қилмаган ҳолда нон, ем-хашак уруғи, ёғ товарларини божсиз олиб чиқишга рухсат берилди. Импорт товарлари учун божларининг табақалаштирилган тарифлари белгиланди. Унга кўра, камёб товарлар учун юқори, истеъмол товарлари учун эса ўртача тариф ставкалари белгиланди ҳамда барча турдаги қора металл ва металл буюмларга бож миқдорлари туширилди. Шунингдек, Туркистон божхона тизимида бир қатор кўшимча вазифалар ҳам белгилаб берилди. Жумладан, Туркистон божхона округида алоҳида Тошкент божхона идораси ташкил этилиб, унинг зиммасига Тошкент шаҳри бозорларида ва дўконларида божхона назоратидан ноқонуний олиб ўтилган хорижий товарларнинг сотилишини назорат қилиш вазифалари ҳам юклатилган. Бу ҳақида Тошкент божхонасининг бошлиғи Г.А.Афанасьевнинг Туркистон божхона округи бошлиғи номига ёзган билдиришномасида ҳам (рапортида) қайд этиб ўтилган. Тошкент божхона бошлиғи С.Кияницининг 1925 йил 13 апрелдаги (4 йиллик) маъруза ҳисоботида маълумот берилишича, ўша даврда Тошкент божхонаси қошида омборлар ташкил этилиб, махсус кийим-бош билан таъминланган ходимлар бозорларни назорат қилиш учун жалб этилган [8].

1922 йил декабрида “Совет Социалистик Республикалари Иттифоқи (СССР) ташкил этилиши тўғрисидаги” Битим имзоланиши [9], ташқи савдода давлат монополиясининг ўрнатилиши, божхона бошқаруви ва бож-тарифларини ишлаб чиқаришда ҳам ўзгаришлар бўлди. Янги иқтисодий сиёсатга ўтиш даврида божхона ишларини бошқаришнинг кўп босқичли тизими вужудга келди.

1903 йилда ишлаб чиқилган айрим товарлар учун қўлланилган бож-тариф қоидалари 1922 йил феврал ойигача фойдаланилган. Фақатгина 1922 йилда импорт ва экспорт товарлар учун биринчи Совет “Бож тарифлари” қабул қилинди. РСФСР Халқ Комиссарлари Кенгаши импорт қилинадиган маҳсулотларга нисбатан 1922-йил 14-февралда Европа бож-тарифлари, 1922-йил 11-апрелда Осиё бож-тарифлари ва 1922-йил 15-июлда экспорт маҳсулотларга нисбатан бож-тарифларини тасдиқлади.

СССР Ташқи савдо халқ комиссари Л.Б. Красин ташаббуси билан 1924 йил 14 декабрда СССР Божхона Низоми қабул қилиниб, олти бўлим, 283 та моддадан иборат бўлган [10]. Унга Халқ Комиссарлари Советининг 1920 йил 12 ноябрдаги “Импорт ва экспорт қилинадиган товарларни қабул қилиш, сақлаш, бериш тартиби тўғрисида”ги қарори асос бўлди. Низом божхона муҳофазасини шакллантиришда ижобий рол ўйнади ва меъёрий ҳужжатлар ва давлат божхона назоратини амалга ошириш тартибини янада такомиллаштиришга асос бўлди. У бутун мамлакат бўйлаб мавжуд бўлган божхона бошқарув тизимини ва божхона органлари тузилмасини мустаҳкамлади.

4. Хулосалар:

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, совет ҳукуматининг божхона маъмурчилиги барча ривожланаётган давлатлар каби ўз иқтисодини ҳимоя қилиш сабабли

такомиллаштирилди. Божхоначилар билан бир қаторда бу ишда чегарани қўриқлаб турган кизил армиянинг ҳам ўрни бекиёс эканлигини тан олиш даркордир. Чунки Иттифок чегаралари ҳаддан зиёд узунлиги уларга ноқонуний кириб келаётган товарларни тўлиқ назорат қилиш имконини бермаган. Жумладан, божхона бўлимларини ташкил этилишида шарт-шароитлар турлича бўлганлиги, узоқ чегара қисмларида жойлашган назорат пост масканларининг хароблиги ва чегара аҳолисини тез-тез бостириб келишлари ёки ҳарбий тўқнашувларда қолоқлиги натижасида узоқ вақт тартибга олинмаслик ҳолатлари кузатилган. Кейинчалик Совет Иттифоқида Бож тарифлари 1924, 1927 ва 1930 йилларда қайта қабул қилинган.

Иқтибослар / Сноски / References:

1. Ўзбекистон Миллий архиви, Р-330-фонд, 1-рўйхат, 5- йиғмажилд, 7-варақ (National Archive of Uzbekistan, fund R.330, list 1, case 5, page 7.)
2. Ўзбекистон Миллий архиви, Р-330-фонд, 1-рўйхат, 77-йиғмажилд, 5-варақ (National Archive of Uzbekistan, fund R.330, list 1, case 77, page 5.)
3. Ўзбекистон Миллий архиви, Р-330-фонд, 1-рўйхат, 26-йиғмажилд, 16-варақ (National Archive of Uzbekistan, fund R.330, list 1, case 26, page 16)
4. Чориев Ш.Ш. Ўзбекистон Республикаси Марказий давлат архиви жамғармалари – Туркистон АССРдаги иқтисодий жараёнларни ёритувчи манба сифатида. Тарих фанлари фалсафа докторили (PhD) учун дисс. Тошкент., 2018. 130-бет (Choriev Sh.Sh. Funds of the Central State Archive of the Republic of Uzbekistan - as a source of information about economic processes in the Turkestan Autonomous Soviet Socialist Republic. Doctor of Philosophy (PhD) dissertation in history. Tashkent, 2018. 130 p).
5. Беляева, Н. А. История таможенного дела и таможенной политики России. – Владивосток. 2008. Ст-89 (Belyaeva, N. A. History of customs affairs and customs policy in Russia. - Vladivostok. 2008. St-89).
6. РСФСР конституцияси. 1918 йил 10 июльда 5-Бутунроссия советлар съезди мажлисида қабул қилинган. 9-боб 49 модда. Қаранг: <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/cnst1918.htm> (Constitution of the RSFSR. It was adopted on July 10, 1918 at the session of the V All-Russian Congress of Soviets).
7. “О отделе внешней торговли” Постановление СНК Туркестанской АССР. 24.04.1919. Қаранг: ЎзМА, Р-330-фонд, 1-рўйхат, 41-йиғмажилд, 89-варақ (“On the Department of Foreign Trade” Resolution of the Council of People's Commissars of the Turkestan Autonomous Soviet Socialist Republic. 04/24/1919. National Archive of Uzbekistan, fund R.330, list 1, case 41, page 89)
8. Божхона иши тарихи. /С.С.Ғуломов маъсул муҳаррирлиги остида/. Тошкент., 2015. 152-бет (Customs history. /under the editor-in-chief S.S. Gulomov/. Tashkent, 2015. 152 p.)
9. Ражабов Қ, Қандов Б, Ражабова С. Ўзбекистон тарихининг муҳим саналари. “Ўзбекистон” нашриёти., Тошкент.: 2015 йил. 136-бет (Radjabov K., Kandov B., Radjabova S. Important dates in the history of Uzbekistan. Publishing house "Uzbekistan"., Tashkent.: 2015. Page 136.)
10. Таможенный устав от 12 декабря 1924 г. Президиум ЦИК СССР. 1924. – № 19. Қаранг: Хронологическое собрание законов, указов президиума Верховного совета и постановлений правительства РСФСР. Том первый. 1917-1928 гг. Гос.издат. юрид.литературы. Москва.: 1959 г. – 657 с (Customs Charter of December 12, 1924. Presidium of the Central Executive Committee of the USSR. 1924. – No. 19. Karang: Chronological collection of laws, decrees of the Presidium of the Supreme Council and decrees of the government of the RSFSR. Volume one. 1917-1928 State publishing house legal literature. Moscow: 1959 – 657 p)

ЎТМИШГА НАЗАР

2 МАХСУС СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ
СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР 2

LOOK TO THE PAST
SPECIAL ISSUE 2

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Тадqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000